



תעלומת המחילה: האם יוסף סלח לאחיו?

האם יוסף מחל וסלח לאחיו? האם העובדה שלא העניש אותם ואף כלכל אותם עד סוף ימיהם, מעידה שניקה את הכעס מליבו והביט בהם בעין טובה כמי שהעלו אותו לגדולה או שיוסף התעלה על מידותיו לנהוג בהם טובה מעשית, אבל בליבו סחב את הפצע והכאב הנורא עד סוף ימיו?

ב"ה | פרשת ויגש | ה'תשפ"ו

לדון לכל מצרים ולמציל העולם כולו מהרעב הנורא. לכן לא רק שלא אנקום בכם, אלא אעשה לכם טובה תחת הטובה שגרמתם לי ואכלכל אתכם ואת טפכם עד סוף ימיכם.

אם כך, יטען המחבל הארוה, אני הייתי שליח האלוקים כדי להעניק לדניאל כהן אורך ימים ושנות חיים ועלי להיות מוזמן לבית הנשיא כדי לקבל תעודת הוקרה של "מציל חיים".

ובכן, מהי כוונתו של יוסף? האם סבר שהאחים פטורים מעונש וראויים לפרס? האם לדעתו גם (להבדיל) המחבל מראשון פטור מעונש? הרי התוצאה הסופית התרחשה **למרות מה שעשו ולא בגללו?** הטוב התרחש בגלל שהקב"ה הפך את המעשה שלהם לטובה וגלגל אותו למקום חיובי, בעוד שהם עצמם הוכיחו כוונה לרוע וכיטאו כביכול מסוכנות לציבור ואיך אפשר לפטור אותם מעונש?

הדיון החשוב פותח פתח לאחת הסוגיות הגדולות בסיפור יוסף ואחיו, שראוייה לדיון מעמיק: **האם יוסף מחל וסלח לאחיו?** האם העובדה שלא העניש אותם ואף כלכל אותם עד סוף ימיהם, מעידה שניקה את הכעס מליבו והביט בהם בעין טובה כמי שהעלו אותו לגדולה או שיוסף התעלה על מידותיו לנהוג בהם טובה מעשית, אבל בליבו סחב את הפצע והכאב הנורא עד סוף ימיו?

יש בכך מחלוקת קוטבית בין גדולי המפרשים:

משלי כ, כב: 'אל תאמר אשלמה רע, קווה לה' ויושע לך' - **זוהר א רא,א:** פסוק זה נאמר ביוסף הצדיק, שלא רק שלא שילם רע לאחיו אלא גמל עמהם חסד... רבי אבא היה יושב בשער העיר לוד וראה אדם ישן על בליטת עפר שיצאה מההר. התקרב נחש להכישו ויצא שרץ והרג את הנחש.

דניאל כהן הוא משגיח כשרות בראשון לציון. לפני עשר שנים, בשעות אחרי הצהריים של השני לנובמבר 2015, ישב דניאל בתחנת אוטובוס ברחוב "הרצל" בראשון והמתין לקו שיגיע. לפתע הרגיש זרוע חסונה לופתת אותו מאחור ודוקרת אותו בגבו בכוח. אלו היו ימי גל הטרור של "אינתיפאדת הסכינים", בו מחבלים צעירים ימח שמם רצחו 47 אנשים ברחבי הארץ.

דניאל הובהל לבית הרפואה 'אסף הרופא' כשהוא מונשם ומורדם והורץ לחדר הניתוח. שם התברר כי הדקירה הייתה האירוע הכי טוב שקרה לו. הרופאים פתחו את הבטן לנתח את הטחול והמעיים והבחינו בגידול ממאיר מעל המעיים. הגידול הוסר תוך כדי הניתוח וחיי ניצלו.

כעת נתאר את הסיטואציה הבאה: המחבל מובא למשפט בבית המשפט המחוזי בירושלים והוא מבקש לקבל לידיו ספר "בראשית". הוא פותח בפרשת השבוע, "ויגש", ומבקש לקרוא כמה פסוקים חשובים בה ועוד כמה בסוף פרשת "ויחיי":

1. בראשית מה: ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכתתם אתי הנה, כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם: כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר: וישלחני אלוקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ. **שם נ:** ועתה אל תיראו, אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם.

יוסף מחדש הלכה מדהימה בדיני בין אדם לחבירו: התוצאה הסופית קובעת ולא הכוונה הרעה. מה שחשוב הוא מסגרת האירוע הכוללת ולא הרוע שניהל את האירוע. אתם חשבתם רעה, אבל האלוקים גלגל את האירוע למקום הכי טוב שיכול להיות וישימני

אפשר להעניש שום אדם על שום דבר כי נשלה על ידי האלוקים?
בצורה אישית, זה מרגיז ומעליב מאוד לשמוע, שלא רק שהפוגע
אינו נענש, אלא ראוי עוד לשכר טוב על מעשהו...?

ונאיה, להבדיל, כי מבחינה חוקית, אין הבדל בין ניסיון לעבירה ובין
עבירה שהתממשה. ניסיון לרצח חשוב כרצח ואדם שירה בחבירו
והתברר שהמחשנית הייתה ריקה - חייב על ניסיון לרצח. משום
שאנחנו בוחנים את פוטנציאל המסוכנות לציבור וברור שכוונה
רעה מוכיחה מסוכנות לציבור.

רבינו בחיי בן אשר, מגדולי הפרשנים הראשונים על התורה, כתב
הפוך מספר הזוהר ומביא ראיות חזקות לגישתו. נתקדם אל סוף
פרשת "ויחיי" ומותו של יעקב. האבא הגדול מת ויוסף והאחים
חוזרים לבדם למצרים. כעת מתעורר החשש של האחים, שהגיעה
עת הנקמה של יוסף.

2. בראשית נ: ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו
ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו
אתו: ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר:
כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחסאתם כי רעה
גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלוקי אביך. **רש"י:** מהו
'ויראו'? שהיו רגילים לסעוד על שולחנו של יוסף והיה
מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קירבן.

היחס של יוסף אל האחים השתנה אחרי פטירת יעקב. בעוד שקודם
היו אוכלים ביחד על שולחן יעקב, כעת יוסף שב לאכול בביתו.
האמת הייתה כדברי המדרש, שהכוונה של יוסף הייתה לכבודם.
קודם היה יושב ראש ליד אביו, לפני ראובן הבכור ויהודה שנועד
למלוכה. כעת שאביו נפטר, לא רצה לשבת מעל אחיו הגדולים וגם
לא היה יכול לשבת תחתם מצד כבוד המלוכה, לכן החליט לפרוש
ולאכול לבד. אבל עם חוסר האמון בין הצדדים, כל צעד התפרש
כהכרזת מלחמה.

האחים שינו את האמת ואמרו ליוסף כי יעקב ציווה לפני מותו
שיסלח להם (דבר שכנראה לא קרה כי יעקב לא ידע עד סוף ימיו
מסיפור המכירה, ראו בהערה²). יוסף מגיב כפי שהבאנו בתחילת
הדברים, שלא יפגע ולא יכאיב להם, ואדרבה, יכלכל אותם ואת
טפם.

כשקם משנתו נפלה בליטת העפר והתמוטטה אל העמק.
שאלו רבי אבא מה מעשיך שגרם לך הקב"ה שני ניסים?
אמר: לא היה אדם שעשה לי רעה ולא התפייסתי אתו, ואם
לא יכולתי להתפייס עמו, לא הייתי עולה על מיטתי עד
שמחלתי לו, ולא עוד אלא שהשתדלתי לעשות עמו טובות.
בכה רבי אבא: גדולים מעשיך מיוסף הצדיק, שהוא ריחם
לאחיו ואתה מרחם לכל אדם, וראוי אתה שיעשה לך נס
על נס.

ספר הזוהר מניח בפשטות שיוסף הצדיק מחל לאחיו מעומק ליבו.
הזוהר הולך צועד נוסף וסובר שראוי לכולנו ללמוד מיוסף הצדיק:
למחול למי שהכאיב לנו ואף לגמול טובות עם הפוגע. רבינו הזקן
מעתיק את הדברים בספר התניא (ראו בהערה¹ אודות הרקע לדברי
התניא):

תניא סוף פי"ב: המוח שליט ומושל ברוח שבלבו לעשות
ההפך ממש - להתנהג עם חברו במידת חסד וחייבה יתרה
מודעת לו... ואדרבה לגמול לחייבים טובות, כמ"ש בזוהר
ללמוד מיוסף עם אחיו.

הרבי מסביר כי טעם הדרישה המאתגרת הלא פשוטה הזו היא
כטענתו של יוסף הצדיק: כל אדם נשלה בסופו של דבר מהשמים
ושום פוגע לא יכול לפגוע בלי שנגזר על כך למעלה. וכיון שהפוגע
הוא שליח מלמעלה, הרי בוודאי התוצאה הסופית היא טובה וראוי
לנהוג עמו טובה.

ליקוטי שיחות ה/247 הערה 48: מכיון שמה שגמלוהו,
הרי 'מאת ה' הייתה לו' וכל דעביד רחמנא לטב עביד,
לכן צריך לגמול עמהם **טובות** כי עשו זאת בשליחותו של
הקב"ה שגזר עליו ה'טב דעביד'.

כמובן, הדברים קשים מאוד להבנה וטעונים בירור כפי שהתחלנו:
לפי זה גם המחבל ימח שמו פטור מעונש כי נשלה על ידי האלוקים?
ובכלל, איפה הגבולות של הפטור? הרי כל אדם עושה את מה
שנשלה מהשמים ובסופו של דבר גורם טובה ולא רעה, ואם כן אי

1. חסידים מספרים כי רבינו התעורר לכתוב זאת בעקבות מעשה שהיה: שני חסידים ניהלו עסק והשלטונות גילו אצלם בעיות חוקיות. אחד השותפים הלשין
על חברו שהוא אשם והלה הושלך לכלא הרוסי למשך כמה חודשים. אחרי שיצא גילה כי המלשין נתפס בעצמו והושלך אף הוא לכלא. אותו חסיד משוחרר
פנה לביתו של המלשין והתעניין כיצד אשתו מסתדרת בפרנסת משפחתה? כשהבין שהיא לא מסתדרת, קיבל על עצמו את פרנסת בני ביתה עד שבעלה ישוב
הביתה. כשרבינו הזקן שמע על התנהגותו של אותו חסיד שלמעלה מגדר אנושי, הוסיף את השורות הללו בתניא.

2. **האם יעקב גילה את סיפור המכירה?** רש"י כותב בפרשת הברכות כי יעקב רומז בדבריו לאסון המכירה, כמו שאומר לשמעון ולוי "כלי חמס מכורותיהם כי
באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור" שהוא יוסף וכן אומר ליהודה "מטרף בני עלית". יש לעיין האם רש"י סובר שיעקב נחשף לסיפור המכירה או שנוקדה
נבואה בתוך דברי הברכות והוא עצמו כביכול לא היה מודע לעומק כוונת דבריו. כעין נבואה קטנה שנוקדת באדם קודם מותו, בלי שהוא עצמו מודע לעומק
משמעותה.

כך כותב הרמב"ן כאן, שיעקב לא ידע מסיפור מכירת יוסף, כי אז היה מבקש בעצמו מיוסף למחול להם. לפי"ז צריך לומר שאו שיעקב חשב לתומו שיוסף
נחטף בררך כשהלך לאחיו בדותן והתגלגל למצרים או שיעקב הרגיש שמשוהו נורא קרה והעדיף לא להפור יותר מדי.

בהמשך לזה שמעתי פעם רעיון מופלא מהרב ישראל מאיר לאו: בתחילת פרשתנו נאמר "ויאמר ליוסף הנה אביך חולה" והוא עומד למות. והתמיהה פשוטה:
האם צריך לבוא שליח לקרוא ליוסף שאביו חולה ונוטה למות? האם הוא לא עומד בעצמו על יד המיטה ומריץ את טובי הרופאים להציל את אביו? אלא קרה
דבר מרהיב: במשך 17 שנים שעקב היה במצרים, יוסף נזהר לא לשהות אתו בארבע עיניים. כדי שלא תיווצר הפרטיות בה אבא ישאל "תגיד לי יוסף שלי, מה
היה שם באותו לילה נורא בשכם...".

רבינו בחיי כותב כאן דברים מטלטלים:

רבנו בחיי בראשית נ"ז: והנה אחיו בקשו ממנו מחילה ולא ביאר הכתוב שמחל להם... לא ראינו שיזכיר הכ"ת תוב מחילה ביוסף ולא שידוה להם שישא פשעם וחטאתם. ואם כן מתו בעונשם בלא מחילת יוסף ואי אפשר להתכפר עונם רק במחלתו. ועל כן הוצרך העונש להיותו כמוס וחד תום להיפקד אחר זמן בעניין עשרה הרוגי מלכות.

אולם בפרשיות הללו לא ראינו בקשת מחילה גמורה ומעולה מצד האחים, אלא רק כעין התחמקות עם דיבור בשם האבא. לכן קשה לומר שיוסף מחל וסלח להם במידה מלאה.

אם כן, העניין כולו צריך ביאור: א. מה כוונת טענת ההגנה של יוסף הצדיק, שהולכים בתר התוצאת הסופית ולא בתר הכוונה? האם זה פוטר כל חוטא מעונש? ב. כיצד אומר הזוהר והתניא שיוסף מחל לאחיו והרי רואים שעשרה הרוגי מלכות נענשו במיתות חמורות בגלל מעשה המכירה? ג. לאיך, גם גישתו של רבינו בחיי צריכה בירור: אם לא מחל להם, מדוע נהג עימם בטוב עד סוף ימיהם?

נעבור על שלוש הפרשיות מקץ-ויחי ולא נמצא פעם אחת את הלשון סליחה. אין זאת אלא שיוסף החליט להתעלות על הרגשתו ולפעול מהראש ולא מהלב. אבל סחב בליבו עד היום האחרון את הכאב והפגיעה על מה שעוללו לו³.

ראיה חזקה: כ-1500 שנה חלפו מאותה שיחה בין יוסף ואחיו, וחיילי רומי האכזריים תפשו את עשרה גדולי ישראל והמיתו אותם במיתות אכזריות כעשרה הרוגי מלכות. בפיוט "אלה אזכרה" שקהילות אשכנז אומרים במוסף יום כיפור וקהילות ספרד אומרים בקינות תשעה באב מסופר כי הקלגס הרומאי שאל אותם מה דינו של גונב איש ומכרו? הם ענו: מוות. והוא ענה כי עכשיו יגבה מהם - כעשרה הרוגי מלכות - את חטא עשר אבותיהם שמכרו את יוסף. הפיוט ממשיך ומספר כי רבי ישמעאל כהן גדול ביקש לעכב את הריגתם כדי לעלות למעלה ולשמוע מאת האיש לבוש הבדים אם כך נגזר משמים? ושמע שכן הדבר. מוכח שיוסף לא סלח ולא סגר את הסיפור ולכן היו חייבים עונש.

האמת היא, שדבריו של רבינו בחיי, מוכחים גם מתוך הפסוקים: בכל הפרשיות הללו, לא מצאנו שאחיו ביקשו סליחה ראויה. הם מדברים בשם האבא - יעקב ולא בשם עצמם. מה גם שהם פונים רק לאחר שאבא מת והם מרגישים סכנה מיוסף ואיזו בקשת מחילה זו? אם כן, מדוע שיוסף יסלח למי שלא ריצה וביקש מחילה? אדרבה הם כנראה סברו עד יומם האחרון שהם נהגו נכון, לאור 'הרדיפה' של יוסף אחריהם והסכנה שהעמיד אותם וכיצד יוסף יכול למחול במצב כזה?

בקשת סליחה היא אירוע רציני שאי אפשר לדלג עליו. הגמרא בסוף יומא (פז) מספרת על קצב שפגע בכבודו של רב, האמורא הבבלי החשוב. רב מחל לאותו קצב, אבל המתין שהקצב יבוא ויבקש מחילה. משום שמחילה בלא בקשת מחילה היא לא מחילה גמורה. הגיע ערב יום הכיפורים והקצב לא בא לבקש מחילה. החליט רב ללכת לעמוד לפניו כדי לתת לו הזדמנות לבקש סליחה. רב נכנס לאיטליז, והקצב שהיה עסוק לבקע ראש של בהמה, אמר לו בזלזול: לך מכאן! אין לי שום עסק איתך! והמשיך להתעסק עם הבהמה. פתאום ניתזה עצם מראש הבהמה אל גרונו של הקצב והרגתו.

ב. האור החיים כותב יסוד גדול בדיני בין אדם לחבירו:

3. אור החיים נ"א: הרי זה דומה למתכוון להשקות חבירו כוס מוות [כוס רעל] והשקהו כוס יין, שאינו מתחייב כלום והרי הם פטורים וזכאים בדיני שמים.

חידוש עצום: בענייני בין אדם לחבירו, מעניינת אותנו רק התוצאה ולא הכוונה. לכן אם אין תוצאה רעה, אי אפשר להעניש אפילו בדיני שמים וקל וחומר שלא בדיני אדם. הדברים מבארים היטב את גישת הזוהר האומרת כי אחי יוסף היו ראויים למחילה⁴.

הבה נפתח את הראש לדיון תלמודי מרתק בו גישת האור החיים הגיעה לידי פסיקה מעשית. בשנת 1894 הכריז הצאר אלכסנדר על חוק חדש ברוסיה: המסחר האלכוהולי יופקע מהשוק הפרטי וינהל בידי הממשלה. בתי מרזח פרטיים ייאסרו בשיווק יין, שכר או וודקה. הגזירה הייתה מכת מוות עבור היהודים שרבים מהם התפרנסו מניהול בתי מרזח והיו כאלו שהמשיכו למכור משקאות בסתר.

פעם פרץ יהודי לבית מרזח כזה והיכה בחבית היין ושבר את הברז בתחתיתה. היין נשפך לכל עבר והחבית יצאה מכלל שימוש. חלף זמן והתברר כי המכה הזו הייתה הדבר הכי טוב שקרה לבעל בית המרזח. פקח ממשלתי נכנס לביקורת לראות אם מוכרים משקאות אסורים וכיון שהחבית לא הייתה בשימוש, בעל החבית ניצול מהביקורת.

כשבעל בית המרזח תבע את הפוגע בבית הדין, טען כי אינו צריך לשלם. אדרבה, הנפגע צריך להודות לו שהציל אותו מעונש חמור שהיה מחסל את העסק ואותו עצמו. מנגד, בעל בית המרזח טען כי אף שהמעשה הוביל לתוצאה טובה, אבל אין לה קשר עם הפוגע. הוא התכוון להזיק ולפגוע.

רב חשוב בוויילנה בשם הרב חיים סגלוביץ, פשט אותה מגמרא

3. בדקדוק יותר: יוסף מחל ולא סלח. "מחילה" משמעותה וויתור העונש ואילו "סליחה" היא הסרת הכעס מהלב. כך שמעתי מאבי ע"ה בפירוש כפל תפילת יום כיפור "למחילה, לסליחה ולכפרה": "מחילה" פירושה מחילת העונש, כלשון רבינו באגרת התשובה: "אף שמוחלים לו העונש". "סליחה" פירושה פיוס הפגיעה עצמה. ואילו "כפרה" היא ניקוי נפש החוטא מהכתם שהשאיר בו החטא.

4. גישה מנוגדת לרבני האור החיים, מצאנו בדברי הגמרא: "המתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה - טעון כפרה. רבי עקיבא כי הוה מטי להאי פסוקא הוה בכי. אמר ומה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בשר טלה, אמרה תורה צריכה כפרה - מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בשר חזיר על אחת כמה וכמה".

התמיהה מפורסמת: למה רבי עקיבא בוכה? ובפרט רבי עקיבא שהיה המנחם הגדול וכאן הוא בוכה? אלא רבי עקיבא היה ההרוג העשירי בין הרוגי מלכות וכאן הוא זיהה את המוות הנורא הצפוי לו. שכן אף שאחי יוסף הובילו לתוצאה טובה, אבל "המתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה - טעון כפרה".

ורמב"ם מפורשים. הגמרא (מנחות ע"ב) דנה בדרייג שהטיל בשבת רשת לתוך המים כדי להעלות דגים וכשהעלה את הרשת התברר שהוא הציל חיים. שכב עליה תינוק שנפל למים והטלת הרשת הצילה את חייו. כך שאף שכוונתו הייתה לרעה, אבל יצא לו טוב והתוצאה הייתה מושלמת.

הגמרא מביאה מחלוקת מה דינו והרמב"ם פוסק שהוא **פטור**. שכן מה שקובע בדיני אדם הוא התוצאה ולא הכוונה שמאחוריה. ואף שלא התכוון לטוב, אבל ההשגחה העליונה הצילה אותו מעצמו ואי אפשר להעניש אדם על דבר שלא קרה.

רמב"ם שבת ב, טז: נתכוון להעלות דגים והעלה דגים ותינוק - פטור, ואפילו אם לא שמע שטבע, הואיל והעלה תינוק עם הדגים ונמצא שלא עשה מעשה אסור.

עם זאת, רב אחר בוויילנה, הרב שלמה הכהן, שהיה מורה צדק חשוב ובוולט באותם ימים, שלל את הפסיקה ואת ההשוואה לרברי הרמב"ם. הוא העלה סברה יפה המחלקת בין המקרים: כשאדם העלה דגים ותינוק - **מעשה ההעלאה היה מעשה של הצלה**. זה לא רק **שהתוצאה** הייתה טובה, אלא מעשה הדרייג עצמו היה פעולה של הצלה, שהרי הפעולה עצמה הצילה את התינוק.

אולם זה ששבר את החבית עשה **פעולה של שבירה מוחלטת**. בה עצמה לא היה גרם של הצלה. אחר כך התברר כי המעשה הוביל בצורה עקיפה לתוצאה טובה - ואולם זאת לא סיבה לזכות את השוכר. הוא גם התכוון להרע וגם עשה בפועל מעשה של היוזק.

חשק שלמה חושן משפט ב: מה שהביא ראייה מהא דפורש מצודה להעלות דגים והעלה תינוק ודגים דקיימא לה כרבה דפטור, משום דאזלינן בתר מעשיו ולא בתר כוונתו, הדבר שונה משום שבאותה מלאכה של צידה הייתה הצלת נפש. אבל אם היה ידוע שהעלה הדגים בתחילה ואחר כך נפל שם התינוק גם לרבה חייב שהרי גם המחשבה וגם המעשה היו באיסור.

לענייננו, טענת החשק שלמה ההגיונית, פורכת את גישת האור החיים: אחי יוסף התכוונו לרעה וגם **עוללו רעה בפועל**. הם הובילו את יוסף ל-13 שנות מאסר בכלא המצרי ולשלילת חירות של שנים ארוכות. לכן אין זה דומה לנידון האור החיים, באדם שהתכוון להשקות חבירו כוס רעל ועלה לו כוס יין, שכן במקרה של אחי יוסף הם התכוונו לכוס רעל וגם **השקו אותו בפועל בכוס רעל**. אין זאת אלא שהקב"ה הפך את הרעל ליין, אבל זה לא לגמרי לא היה קשור למעשה שלהם.

הגישה הזו תתאים עם שיטת רבינו בחיי, שאחי יוסף לא היו ראויים למחילה ולכן עשרה הרוגי מלכות נענשו במיתות משונות אחרי אלפי שנים.

זאת גם סיבה להחמיר עם המחבל בפיגוע: הוא התכוון לרעה ועשה רעה - דקירה וכמעט רצח. רק אחר כך נוצרה סיטואציה שהביאה להצלת הנפגע - אבל זה לא מה שהתכוון ולא מה שעשה.

אנו שבים אפוא אל נקודת הפתיחה ושואלים: מהי כוונת יוסף

הצדיק כששופט אחיו לטובה למרות שעוללו ממה רעה? מה כוונת הזוהר שראוי למחול לכל אדם והרי לא נותר מקום לעונש לכאורה? וכיצד נשיב על טענת רבינו בחיי, שעשרה הרוגי מלכות, נתבעו לשלם על מעשה המכירה?

הבה נפתח שתי גישות חסידיות, זו למעלה מזו, בהשקפת החיים של יוסף הצדיק.

ג. אדמו"ר הזקן באגרת הקודש, יוצר תבנית מופלאה לגבי המציאות שאנו חיים בה. אנחנו מתקיימים בשני רבדים של מציאות: רובד אנושי בו אדם בוחר את הבחירות שלו מרצונו החופשי והוא אחראי להן לטוב ולרע. רובד שורשי וגבוה בו כל בחירה היא פיקסל בתוך התמונה הגדולה של המציאות ונבעת מהתוכנית האלוקית חובקת הכול.

כל דבר שקורה בעולם, נכתב קודם בתוכנית הגדולה של המציאות ושם הכוונה היא **לטובת האדם הנפגע**, אשר **בטווח הארוך** ייצא נשכר מהאירוע הרע שקרה כרגע. מהקב"ה לא יוצא שום דבר רע. הקב"ה אוהב כל אדם שברא כמו בן יחיד וברור שלא יכאיב לו סתם כך ולכן כוונתו היא לטובה.

אולם הקב"ה מחפש שלוחים שיבצעו את הצעד הכואב כרגע (אשר יתחיל את התהליך הטוב בטווח הארוך) וכאן מגיעה הבחירה של האדם למטה. הוא יכול לבחור להיות השליח הרע לביצוע הצעד הקשה, בעוד שהוא אינו יודע שהוא מבצע שליחות עליונה שעתידיה להוביל לטובה. לאורך, הוא יכול לבחור טוב ולהימנע מעשיית הצעד הזה, ואז "הרבה שלוחים למקום" והקב"ה ימצא מישהו אחר שיתחיל את התהליך הכואב.

לכן כשקורה דבר רע, יש שתי תפיסות מבט: בית דין כשופט ומתקן של החברה והמדינה, צריך להביט על **הידיים ולא על השמים**. הוא אמון על שפיטת הרובר המוחשי בו האדם בחר מרצונו החופשי להיות השליח הרע. לכן תפקידם הוא להעניש את הפוגע על רוע בחירתו. מאותה סיבה כותב רבינו בחיי, שאחי יוסף נאלצו לתת דין על מעשיהם לאחר אלף שנים.

אבל יוסף הצדיק לא ראה עצמו כבית דין הגבוה לצדק ותפקידו לא היה להעניש את אחיו. יוסף היה אדם שראשו בשמים וראה את התמונה הגדולה של המציאות, לפיה תוכנית החיים שלו נכתבה למעלה והיא כולה טובה מתחילתה עד סופה. כל הסיבה שהאחים זרקו אותו לבור, הייתה רק בשליחות עליונה כדי להוביל אותו אל המשרה החשובה בעולם.

לכן מבחינתו הם האנשים הטובים ביותר שקיימים. הם אלו שבחרו להיות השלוחים של הקב"ה, להתחיל את התהליך הכואב שהוביל אותו אל הפסגה ועל כך הוא חייב להם טובה גדולה ועצומה.

ספר הזוהר סבור שהחשיבה הזו נדרשת מכל חסיד בעל מעלה. בינו ובין עצמו ובינו ובין אלוקיו, להביט אל התמונה הגדולה והעתידיה, שהיא בוודאי מובילה לטובה. העובדה שהאדם שעומד לפניו נכנע ליצריו ופגע בו מסיבה רעה בטווח הקצר **וייענש על כך בידי בית דין ובידי שמים** - אינה עניינה של האדם הפרטי. הוא אינו בית דין של מעלה. הוא אדם מאמין שמרים עיניו לשמים ושואל: "ריבונו של עולם טוב ואוהב, למה שלחת את הטיפוס ההוא? איזה מסר טוב רצית להעביר לי דרכו?". וכיון שהקב"ה

מעביר דרכו מסר טוב, הוא בעצמו כביכול אדם טוב ויש לגמול עמו טובה תחת רעה.

במילים אחרות: כשהזוהר מדבר על מחילה, הוא **לא מצדיק את המעשה ואת העושה**. אין כאן דיון לגופו של עושה, אלא רצון להתרומם מעל הרוב הגלוי של המציאות ולראות את הדברים בשורשם.

דוגמה מדויקת לשני הצדדים: זה היה ברגע הקשה בחייו של דוד המלך. אבשלום, בנו, פרץ במרד צבאי במטרה לסלק את אביו ולהשתלט על כיסא מלכותו. דוד כובש ירושלים, נאלץ לברוח באימה מפחד בנו יוצא חלציו. דוד יצא מהעיר עם קומץ נאמנים ולפתע יצא שמעי בן גרא, ראש הסנהדרין וקילל אותו נמרצות וסקל באבנים. אבישי בן צרויה רצה להכות את המורד במלכותו, אבל דוד עצר אותו בטענה שלא הוא הכתובת. "ה' אמר לו לקלל את דוד", שמעי הוא רק חלק ממסע התיקון העובר עליו בעקבות חטא אוריה וכת שבע.

אבל יש המשך מדהים לסיפור: המשך הפוך בדיוק. רגע לפני מותו, דוד קרא לשלמה בנו וציווה אותו אחרי שיעלה למלכותו, למצוא דרך מתוחכמת כיצד להעניש את שמעי בתור מורד במלכותו.

כך שדוד חי בו זמנית את שני הרבדים: כאדם פרטי הוא ראה את התמונה הגדולה, ששמעי נשלח מהשמים כדי להוכיחו על חטא בת שבע. לכן בינו ובין עצמו, לא מעניין אותו שמעי בתור שמעי, אלא רצון ה' הטוב והמועיל שבא לידי ביטוי באמצעותו. יחד עם זה, בתור מלך ישראל, היה עליו לראות את שמעי עצמו כאדם בוחה, שבחר מרצונו החופשי למרוד במלכותו, ולכן ציווה את שלמה בנו - בתור מלך ובית דין הגדול - לנהוג בשמעי כראוי לו⁵.

הנה סיפור מקסים (<https://www.hidabroot.org/article/226487>): ניו יורק היא עיר נהדרת, חוץ מסוגיית החנייה... יותר קל למצוא בה זהב מאשר רחבה פנויה. הארי אשכנזי, יהודי מהעיר, הגיע לאכול צוהריים במסעדה סינית ב"קינגס הייוואיי" וחיכה להיכנס לחניה. לפניו עמדה מכוננית של בני זוג שהכיר, "ננסי וג'ק בטה" והם פטפטו עם חבר בכניסה לחנייה. הארי צפר וצפר והם לא נענו. הוא החליט לעקוף אותם. "אולי הם הולכים לחנות אחרת ולא למסעדה", חשב ושעט פנימה.

הארי תחב את המקלות הסיניים בכשר, כשהם פרצו פנימה כעוסים. ננסי שטפה אותו בצעקות: "גס רוח, תפשת את מקום החניה האחרון שהיה שמור לבאי המסעדה ונאלצנו לצעוד שלושה רחובות. למה לא אותן שאתה עוקף אותנו...". כל מה שהצטדק לא נכנס לאוזן והחוויה הסתיימה רע.

כעבור חמישה חודשים, בערב יום כיפור בתשע בבוקר, ננסי מקבלת

טלפון. "זה הארי אשכנזי, בכל ערב כיפור אני עושה חשבון האם הכאבתי למישהו בחוסר תשומת לב ומבקש סליחה. אני מבקש מחילה על החניה שתפשתי לכם". -"או, זה בסדר גמור", ענתה ננסי, "גם אני מבקשת סליחה על הדרך שבה דיברתי אליך. זו בסך הכול הייתה חנייה. בוא נשכח מזה".

חלפו כמה שנים וננסי מקבלת טלפון משדכן עם הצעה לבנה דוד. "קוראים לה לוריין אשכנזי, ולאבא שלה קוראים הארי...". "בטח, הם משפחה עם אופי נהדר", חשבה ננסי, היא ידעה את זה מקרוב.

כמה חודשים אחר כך, דוד ולוריין עמדו תחת החופה והתברר שמריבה עצבנית על חניה, הייתה רק שדכנית מהשמיים כדי להקים בית יהודי. אבל כדי להגיע לרגע הגדול הזה, נדרשו בני אדם טובים כאן למטה, שבחרו טוב והתעלו על מידותיהם לבקש מחילה ולסלוח.

הנה דבריו של רבינו הזקן באגרת הקודש:

4. תניא אגרת הקודש סימן כה: אמרו רז"ל 'כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה'. והטעם מובן ליודעי בינה, לפי שבעת כעסו נסתלקה ממנו האמונה, כי אילו היה מאמין שמאת ה' היתה זאת, לא היה בכעס כלל. ואף שבן אדם שהוא בעל בחירה מקללו או מכהו ומתחייב בדיני אדם ובדיני שמים על רוע בחירתו - אעפ"כ על הניזק כבר נגזר מן השמים והרבה שלוחים למקום... וכמו שכתוב (אצל דוד ושמעיה): 'כי ה' אמר לו קלל'.

מצד שני, אותו דוד מצווה את שלמה לפני מותו, לעשות דין מוות עם שמעי בן גרא:

מלכים א ב, ט: והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קללני קללה נמרצת... ואשבע לו בה' לאמר אם אמי-תך בחרב, ועתה אל תנקוהו כי איש חכם אתה.

מכאן שיש פער בין דוד האדם לדוד המלך. בכך ברורה הן גישה הזוהר והן גישת רבינו בחיי. גם להבדיל, מובנת התשובה לטענת המחבל בראשית הדברים, שכן גם אם המעשה עצמו נשלח מהשמים - אבל העושה חייב עונש על מעשהו.

כעת נתקדם לרמה גבוהה יותר בטעם המחילה של יוסף לאחיו. מצאתי כמה שורות בסוף שיחה בליקוטי שיחות, מהן נראה שיוסף פיתח גישה חדשה כלפי עצם **המניע** לפגוע בו. יוסף סלח לא רק בגלל **האלוקים שפעל מעליהם** והביא לתוצאה טובה, אלא גם

5. תפישה זו מיישבת את התמיהה הגדולה של פרשת חוקת: כיצד הקב"ה מאשים את משה ואהרן בחוסר אמונה? "יען לא האמנתם בי להקדישני, לכן לא תביאו את הקהל אל הארץ". אבל איפה רואים חוסר אמונה וחילול ה' הרי משה הצטווה לקחת את המטה ואף ניסה בהתחלה לדבר אל הסלע ומשעה שהסלע לא נענה (כי לא דיבר אל הסלע הנכון), חשב שצריך גם להכות בו?

הרמב"ם כותב במורה נבוכים שהם חטאו בחטא הכעס, בכך שמשאמר אמר ברוגז: "שמעו נא המורים" - עקשנים וסרבנים, וזה עוון גדול לאנשים גדולים שיפעלו מתוך כעס. אולם עולה שאלת הרמב"ן, איפה מצא זאת הרמב"ם בפסוק? אם נאמר שהם חטאו בחילול ה' של חוסר אמונה, איך הגיע לכך חטאו בכעס?

אולם לדברי רבינו הזקן - הם הם הדברים: כשארם גדול כערכו פועל מתוך כעס, הוי **חילול ה' של חוסר אמונה**. שכן כל התפרצות כעס משמעותה כביכול חוסר אמונה בכך שהאתגר נושא רובד נעלה מלמעלה ונועד גם כדי לעורר בהם קשר יותר עמוק אל הקדושה.

בגללם עצמם. הוא הבין שהכוונה הרעה שלהם לא הייתה כזו נוראה כפי שזה נראה במבט ראשון. מכאן גישה אמיתית למחילה.

ליקוטי שיחות ה'250: כשיוסף גמל עם אחיו טוב למרות שגמלו עמו רעה, הוא הראה את הדרך ליהודים בכל הדרגות, שכל אחד יביט על יהודי אחר – לא כפי שנראה בחיי צוניות, אלא – כמו שהוא מצד עצם הנשמה ושהוא שלם לגמרי ובמילא יכלולו לפי מעשיו (הטובים) ויגמול טובות עם חייבים. כאשר נוהגים כך עם אחר, מעוררים שגם בעצמו יאירו כל העניינים כפי שהם מצד עצם הנשמה.

בגניבה, במטרה לסכסך בינם לבינו ולגרום להם להתנער ממנו, כפי שהתנערו בזמנו מיוסף. אולם יהודה קם ואומר: "זה לא יקרה שוב. התבגרנו ולמדנו בעשרים ושתיים השנים האחרונות. הבנו שדם הוא לא מיץ עגבניות ולא נפקיר שוב אה. וגם אם הוא גנב כדברך, אני אשב תחתיו לעבדות".

הרגע הזה הפך את תפיסת האדם של יוסף. הוא הבין שאחיו לא אנשים רעים, כי אנשים רעים לא משתנים. הם בסך הכול היו רדופים מהפחד והקנאה בו ולא נדרש יותר מניסיון רע כדי ללמד אותם שטעו ולהעמיד אותם מחדש".

כדומה לזה פירשנו בעבר את המושג "שנאת חנם". לכאורה מהי "שנאת חנם"? הרי לכל שנאה יש סיבה מוצדקת? אלא האמת היא שהשנאה נטולת יסוד, שכן אנו נלחמים נגד אויב שלא קיים. האדם שעומד מולך הוא אינו כה רע, הוא אינו כה רקוב, הוא לכל היותר רוצה להגן על עצמו ולכן אין הצדקה להנציח את המריבות שהורסות כל חלקה טובה.

מה כל זה אומר בתכל'ס? אחרי הציווי "לא תשנא את אחיך בלבבך" מוסיפה התורה עוד כמה מילים: "הוכח תוכיך את עמיתך ולא תשא עליו חטא". מה הקשר לציווי "הוכח תוכיח"?

רמב"ן ויקרא יט, יז: 'לא תשנא את אחיך בלבבך' – בעשותו לך שלא כרצונך – [אל תשנאנו] אלא תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי ... כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב וית- וודה על חטאו ותכפר לו.

התורה אינה דורשת רק לא לשנא, אלא מוסיפה גם את הפתרון החיובי: לדבר לשים דברים אל השולחן, לנהל דו שיח על מה שקרה, והשיחה תרפא את הפצעים. ואולי אפשר לסכם את השיעור במשפט אחד: אם ניקח את אותם הכוחות שמופנים למריבה ונשקיע אותם בלשמור על גשרים פתוחים – אין ספק שהשנאה תיעלם מהעולם.

ומסיימים בטוב: כשם שיוסף האמין כי מעשה המכירה הרע, נבע בעיקרו בהחלטה מלמעלה לטובתו, כך אנו מבקשים מהקב"ה: "רועה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף", שיראה את הטעויות שלנו כאילו רק נגזרו מלמעלה כדי להרים אותנו, ונמצא את הכוחות להפוך את הקללה לכרכה ואת הזדונות לזכויות, עד יעביר ה' רוח הטומאה מן הארץ בקרוב ממש.

נסביר בצורה פשוטה: האמת היא, שמעט מאוד אנשים פוגעים באחרים בכוונה תחילה. אם נבחן היטב נראה, שאנשים לא פועלים נגד אחרים במטרה להכאיב לאחר, אלא מגנים על עצמם. בתשעים ותשעה אחוז מהמריבות, אנשים אינם מחפשים לריב, אלא לשמור על האינטרסים של עצמם וכיון שאינם יודעים לדאוג נכון לעצמם – הם מסתכנים ודורסים בפזיזות את כל מי שזו.

אנו בונים בראש 'דמוך', דמות שטנית של האיש אתו רבים והופכים אותו לשטן אכזר. אבל כשמתעלים על הרגש הפוגע ומנסים לדבר – מגלים אדם אחר לחלוטין מזה שיצרנו בראש.

הסיבה העמוקה שיוסף מחל לאחיו היא שהבין שהם לא פעלו מרוע, אלא מבהלה ממנו וכדי להגן על עצמם טעו להגיב באכזריות. מאיפה יוסף ידע את זה? משום שהוא ניסה אותם וברך את זה. הרי יוסף ערך מבחן פסיכולוגי ענק על הטבע האנושי, כפי שהארכנו בשנים הקודמות ונזכיר בקצרה:

פרשיות מקץ-ויגש מעלות תמיהה עצומה: מדוע יוסף מתעמר באחיו בהתחלה? כאשר יוסף פוגש לראשונה את האחים, הוא טומן להם פח אחרי פח ושובר אותם לרסיסים. הוא מתנכר אליהם ומאשים אותם בריגול נגד מצרים. הוא אוסר את שמעון ותובע מהם להביא את בנימין אליו. הוא נוהג באכזריות לכאורה כלפי אביו הצדיק, כשמכריח את האחים לשוב בלי שמעון ואחר כך מכריח את יעקב להיפרד גם מבנימין. הנורא מכל: הוא טומן את גביע הכסף באמתחת בנימין ומעליל עליו עלילת דם בזוויה כאילו גנב את הגביע ועליו להימכר לעבדות.

לא צריך להיות מפרש כדי לתמוה מה יוסף רוצה? כיצד זה מתאים עם האצילות שהפגין אחר כך?

נקודת הדברים היא כזו: לא אכזריות הייתה כאן, אלא אהבת אמת לאחיו. יוסף נשלח מביתו במטרה "לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן". יוסף נשלח להביא שלום ולרפא את השנאה במשפחה. לשם כך הוא העניק להם את ההזדמנות לתקן את מה שקרה. כל מעשיו נועדו להעמיד אותם בניסיון חוזר של מה שקרה אז באותו לילה נורא ולאפשר להם להפוך את מה שקרה אז.

יוסף מפריד אותם משמעון כדי לגרום להם לשוב הביתה בלי הילד שגרם את המכירה. בכך מעורר בהם זכרונות של הלילה שהם התאמצו למחוק מהמורעות שלהם. אחר כך מאשים את בנימין

6. ומה שיוסף אינו מדבר על ההיבט הזה, אלא רק על זה שהתוצאה מהמעשה הייתה טובה, אולי הוא משום שדיינים אינם רשאים לבחון את הכוונות של האדם ורק את המעשים שלו שנראים לעיניו. אבל בינו ובין עצמו – ועכ"פ מדרכי חסידות – הרהר שאפילו הכוונה שלהם לא הייתה כה רעה.

כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל
ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי



ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי



להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב



השיעור המלא באתר
haravshneor.co.il